

หมอยาพื้นบ้านท่านนี้ กำลังตรวจสอบตำรายาจากใบลานโบราณกับตำรายาที่ผ่านการแปลมาแล้ว

หมอยาพื้นบ้านช่วยกันตรวจสอบสมุนไพรนานาชนิดที่กองอยู่ตรงหน้า ว่าชนิดไหนจะใช้กับตำรับยาใด

ชุมชน ด้วยภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านสุขภาพ สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) กล่าวว่า การเก็บบันทึกข้อมูลภูมิปัญญา ถือเป็นงานยิ่งใหญ่ เพราะข้อมูลเหล่านี้ ปัจจุบันอยู่กับพ่อหมอแม่หมอ ซ่อนอยู่ในซอกหลืบของชุมชน เก็บไว้เป็นใบลาน หรือบับสา บ้าง รวบรวมสูญหาย ดังนั้นการริเริ่มรวบรวมอย่างเป็นระบบจึงเป็นงานที่มีคุณค่ายิ่ง เป็นการคุ้มครองภูมิปัญญาไทย ไม่ให้ถูกละเมิด หรือสูญหายไปตามกาลเวลา ดังนั้นจึงสมควรสนับสนุน เพื่อให้ได้ข้อมูลอันทรงคุณค่า ก่อนที่จะจัดเก็บด้วยระบบดิจิทัล ทันสมัยและน่าจะอยู่ได้นาน

อย่างไรก็ตาม การเก็บรวบรวมองค์ความรู้ทางภูมิปัญญาท้องถิ่นในรูปแบบต่างๆ จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องอาศัยเครือข่ายต่างๆ เข้าร่วม ซึ่งแต่ละพื้นที่ก็มีบริบทต่างกันออกไป อย่างเช่นที่จังหวัดอุดรธานี เป็นพื้นที่หนึ่งที่มีความรู้เกี่ยวกับยาสมุนไพรและกระบวนการรักษาซ่อนตัวอยู่ในชุมชน ซึ่งชาวบ้านก็ยังคงให้ความเชื่อถือในรูปแบบการรักษาแบบดั้งเดิมอยู่

ชาวบ้านหลายพื้นที่ในอุดรธานี ยังเชื่อว่าโรคบางอย่างสามารถรักษาให้หายได้โดยใช้กระบวนการรักษาแบบแพทย์พื้นบ้าน โดยเฉพาะ 3 อาการหลัก นั่นคือ ไข้หามก ไข้ งูสวัด และกระดูกหัก อย่าง ไข้หามก ไข้ ชาวบ้านเชื่อว่าถ้าผู้ป่วยซึ่งมีอาการเบื้องต้น ไข้สูง มีตุ่มขึ้นตามตัว ได้รับน้ำเกลือตามวิธีการรักษาแพทย์แผนปัจจุบัน ผู้ป่วยจะเสียชีวิตทันที

จากความเชื่อที่ดำเนินต่อๆ กันมานั้น ชาวบ้านจึงเลือกรักษาโดยใช้ยาสมุนไพรพื้นบ้าน ผสมกับการเป่าคาถา หรืออย่างผู้ที่ไข้สูงงูสวัด ก็จะให้สมุนไพร คบคู่กับการเป่าทุกๆ วันจนกว่าจะหายอย่างกรณีมีเรื่องเล่ากันว่าผู้ป่วยเป็นงูสวัดรายหนึ่งไม่สามารถเดินทางไปให้หมอพื้นบ้าน

ไปได้ จึงโทรศัพท์ไปหาพ่อหมอ แล้วให้เป่าผ่านโทรศัพท์ สุดท้ายผู้ป่วยรายนี้ก็หายเป็นปกติ

“วิธีการแบบนี้ แพทย์แผนใหม่รับไม่ได้เด็ดขาด แต่ (เป่าผ่านโทรศัพท์) คือการให้กำลังใจแก่ผู้ป่วยได้เป็นอย่างดี หรือทางการแพทย์เรียกว่าการ Healing นั้นเอง” สมชาย ชินวานิชย์-เจริญ ภาสัชกรชำนาญการ เจ้าหน้าที่งานการแพทย์แผนไทย สำนักงานสาธารณสุขจังหวัดอุดรธานี เป็นผู้ประสานงานโครงการพัฒนาระบบสุขภาพชุมชนในแบบฉบับการแพทย์พื้นบ้านอุดรธานี ให้ความเห็น

งานของภาสัชกรสมชาย คือการรวบรวมองค์ความรู้ในรูปแบบต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชนทั่วจังหวัดอุดรธานี ซึ่งดำเนินการมาตั้งแต่ปี 2549 สามารถเก็บรวบรวมบันทึกต่างๆ ของหมอยาพื้นบ้านได้นับหมื่นบันทึก ขณะเดียวกันก็ลงไปให้ความรู้กับหมอยาเหล่านั้น ซึ่งที่จังหวัดอุดรธานี ถือเป็นพื้นที่แรกๆ ที่ส่งเสริมหมอยาพื้นบ้านบันทึกประวัติคนไข้ที่หมอขอรับการรักษาผ่านคำขวัญที่ว่า หมอดี มีบันทึก มีการสืบทอด

“นอกจากเราจะได้รับความรู้จากพ่อหมอต่างๆ แล้ว การบันทึกประวัตินี้ เราเรียกกันในหมู่คนทำงานว่า การบันทึกภูมิรู้สู่การมีตัวตน คือทำแล้วมีคนเห็นค่ามากขึ้น มีการจัดการความรู้ได้อย่างเป็นระบบ ซึ่งไม่มีเคยมาก่อน” หมอสมชาย ของชาวบ้าน บอก

ขณะที่พื้นที่จังหวัดมหาสารคาม “คุณค่า” ของสมุนไพรที่บ้านเชียงเหียน อ.เมือง มีคนมองเห็นมานานแล้ว เพราะคนหมู่บ้านนี้มีอาชีพขายสมุนไพรเป็นหลัก หากใครเข้าไปในหมู่บ้านจะพบบ้านเกือบทุกหลัง มีลานตากสมุนไพรอยู่หน้าบ้าน มองดูเหมือนเศษไม้ที่ผ่านการตากแห้งนั้นเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย ก่อนจะผสมตามสูตรของแต่ละครัวเรือนที่สืบทอดกันมา แล้วออกเร่

ขายตามต่างๆ ทั่วประเทศ ส่งเกดง่ายๆ คือถ้าพบเห็นคนหัวกระเป่าเจมส์บอนด์ ผูกไท ใส่สูท นั่นคือหมอยาเชียงเหียน คนขายยาเหล่านี้รายได้ดีมาก เฉลี่ย 2-3 หมื่นต่อสัปดาห์ทีเดียว

จากรายได้อันงดงามนี้ จึงมีการเร่งผลิตสมุนไพรออกจำหน่าย แต่ปัญหาที่ตามมาคือการขาดแคลนวัตถุดิบ แต่เดิมนั้นพื้นที่ป่าโคกหนองข่าของบ้านเชียงเหียน คือแหล่งวัตถุดิบสำคัญ แต่ปัจจุบันพื้นที่แห่งนี้ไม่เหลือสภาพป่าอีกแล้ว

ถวิล ชนะบุญ จากสถาบันวิจัยรุกขเวช มหาวิทยาลัยมหาสารคาม เข้าไปศึกษาและเก็บข้อมูลที่บ้านเชียงเหียน พบเห็นปัญหาดังกล่าว จึงชวนชาวบ้านเข้าไปสำรวจพื้นที่ พบว่าจากพืชสมุนไพรในป่าโคกหนองข่าทั้งหมด 160 ชนิด สูญหายไปแล้วถึง 75 ชนิด เขาจึงชักชวนให้ร่วมกันฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ ขณะนี้ปลูกทดแทนไปแล้ว 57 ชนิด และกำลังปลูกเพิ่มชิ้นเรื่อยๆ

ขณะเดียวกันองค์ความรู้ หรือตำรับยาเชียงเหียน ก็ได้มีการสำรวจ จนทราบว่า มีตำรับยาทั้งหมด 17 ตำรับ มีหมอยาสมุนไพร 39 คน ผู้ขายสมุนไพรจำนวน 150 ครอบครัว บุคคลเหล่านี้ มีส่วนสำคัญยิ่งในการช่วยอนุรักษ์ภูมิปัญญาของชุมชนไว้ และเมื่อชักชวนโรงเรียนอีก 2 แห่งเข้ามาเป็นเครือข่ายทำงานร่วมกัน ก็มี “ผู้สืบทอด” อย่างนักเรียนเข้าร่วมอีกกว่า 250 คน หนุนนำด้วยองค์การปกครองส่วนท้องถิ่นอีก 2 แห่ง ได้แก่ องค์การบริหารส่วนจังหวัดมหาสารคาม และองค์การบริหารส่วนตำบลเวา ซึ่งถวิลเชื่อว่าน่าจะพอมองเห็นอนาคตที่สดใสได้บ้าง

อย่างไรก็ตาม ข้อมูลที่ได้จากพื้นที่เหล่านี้ไม่ว่าจะเป็นที่อุดรธานีหรือมหาสารคาม คือข้อมูลวิจัยเชิงสำรวจที่มีคุณค่า แต่ยังมีนักวิจัย

อีกกลุ่มหนึ่งจะมักเข้มข้นอยู่กับกองเอกสารโบราณขนาดมโหฬาร ที่ซุกซ่อนอยู่ทั่วทุกภูมิภาค ไม่ว่าจะเป็นภาคเหนือ ภาคอีสาน หรือภาคใต้ เพื่อค้นหาภูมิปัญญาที่บรรพบุรุษจัดการ ขานไขเอาไว้ แล้วนำมารวบรวม เผยแพร่สู่สาธารณชน อันเป็นรูปแบบหนึ่งของการอนุรักษ์

งานที่วันนี้ **ดร.ราชันย์ นิลวรรณภา** ประธานโครงการอนุรักษ์โบราณคดีวัฒนธรรมภาคเหนือ ภาควิชาวชิพไทยและภาษาตะวันออก มหาวิทยาลัยมหาสารคาม คือผู้หนึ่งที่คร่ำหวอดสืบค้นมายาวนาน พบว่าแหล่งความรู้จากอดีตที่เขาค้นพบในเขตภาคอีสานนั้น มีรูปแบบการบันทึกที่หลากหลาย เช่น จารึกบนแผ่นศิลา, ใบลาน สมุดข่อย เป็นต้น ส่วนภาษาที่ใช้มีทั้งภาษาขอม ภาษาธรรม ภาษาบาลี-สันสกฤต ภาษาลาว รวมทั้งภาษาไทยด้วย

บันทึกโบราณเหล่านี้มีทุกเรื่องราวที่จดจำไว้ ทั้งคำสอน ชีวิตประจำวัน สภาพความเป็นอยู่ ทุกเรื่องราวล้วนน่าสนใจทั้งสิ้น ซึ่งกระบวนการในการทำงานของอาจารย์ราชันย์ เริ่มจากการสำรวจ แล้วทำบัญชี ก่อนจะสรุป จากนั้นจึงนำไปสู่การปริวรรต หรือแปล หน้า (ใบ) ลาน ต่อหน้า (ใบ) ลาน แล้วนำมาสังคายนา ซึ่งขั้นตอนนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งในการค้นหาคำราชาโบราณ คือเมื่อได้คำราชาจากใบลานมาแล้ว คณะผู้วิจัยจะเชิญหมอยาพื้นบ้านมานั่งแลกเปลี่ยนกัน เพื่อให้ได้ตัวยาที่แท้จริง และถูกต้อง

ทุกวันนี้ผลงานจากการสืบค้นของทีมวิจัยจากมหาวิทยาลัยมหาสารคามทีมนี้ ได้พิมพ์หนังสือชื่อ “ตำรายา” ที่ได้รับการแปลและสังคายนามาเรียบร้อยแล้วทั้งหมด 11 เล่มด้วยกัน มีตำรายามากกว่า 300 ตำรับ ผ่านการกลั่นกรองจากเอกสารโบราณกว่า 3,000 ผูกทีเดียว “ทุกวันนี้ถ้าจะบอกได้ว่า เราเข้าถึงเอกสาร

เหล่านี้แค่ 10 เปอร์เซ็นต์เท่านั้น ยังมีอีกมากที่รอการสำรวจอย่างเช่นที่ยโสธร มีเอกสารหลายหมื่น ผูกอยู่ในวัด แต่ปัญหาคือบุคลากรของเราไม่น้อย ต้องคอยเป็นคอยไป อยากรวบรวมจัดแห่งหนึ่ง มีเอกสารกองอยู่เต็มกุฏิ ใช้เวลา 3 วันยังคัดแยกไม่หมด” อาจารย์ราชันย์ เล่า

ส่วนที่สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ก็มีการรวบรวมองค์ความรู้จากอดีตเช่นกัน ข้อค้นพบไม่ต่างจากบันทึกของชาวอีสานเท่าใดนัก เนื้อหาในใบลาน หรือใบสาบอกล่าเรื่องของคธาอาคม คำกลอน คติชน และที่สำคัญ คือตำรายา แต่อย่างไรก็ตามข้อมูลต่างๆ เหล่านี้ คณะนักวิจัยยังไม่แปลไม่หมด แต่ถือเป็นข้อค้นพบที่น่าสนใจอย่างยิ่ง

พรหมแพทย์ เครือไทย นักวิจัยสถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ กล่าวว่า ข้อค้นพบหนึ่ง คือใบสาบล้านนา ได้บันทึกเทศน์มหาชาติ กัณฑ์ฆาตพนาจะบรรยายพรรณไม้ต่างๆ ในป่าซึ่งไม้แต่ละชนิดล้วนเป็นสมุนไพรรักษาโรคภัยไข้เจ็บ นอกจากนั้นยังมีคำสอนภายในครอบครัวยุคโบราณว่าควรจะทำอย่างไรให้มีความสุข โดยไม่ต้องมีอุปสรรคหรือเรื่องยุ่งยากให้เหลือ เช่น ถ้าเป็นไข้ให้ใช้อะไรรักษา

“สถานการณ์ปัญหาของการแพทย์แผนไทยในทางภาคเหนือขณะนี้ คือไม่มีผู้สืบทอดลูกหลานไม่สนใจ หรือหากสนใจก็กลัวตัวเองว่าปฏิบัติไม่ได้ เพราะการเป็นหมอเมืองนั้น มีข้อห้ามมากมาย ง่ายๆ อย่าง ลอดใต้ถุนบ้านก็ทำไม่ได้ หมอเมืองจึงค่อยๆ หายไป” อาจารย์พรหมแพทย์ กล่าว

สอดคล้องกับทัศนะของ **ชัยวุฒิ พิชยะกุล** นักวิจัยจากสถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ ที่ให้ความเห็นว่า แม้คนในท้องถิ่นจะเชื่อมั่นในหมอพื้นบ้านมากแค่ไหน แต่หมอพื้นบ้านมักจะไม่ค่อยได้จ่ายค่าใช้จ่าย ผู้ป่วย

จะจ่ายเฉพาะค่าครู เช่น 12 บาท หรือ 108 บาท ต่อการรักษาจนหาย ซึ่งไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตปัจจุบันอย่างยิ่ง

นักวิจัยของสถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณพบว่าบันทึกต่างๆ ในรูปแบบของ หนังสือใบลาน ของภาคใต้มีความหลากหลายอย่างยิ่ง บางบันทึกมีอักษรประปนกันถึง 4 ชนิด ซึ่งยากต่อการปริวรรต แต่อย่างไรก็ตามเมื่อกล่าวเฉพาะเนื้อหาที่เป็นตำรายาต่างๆ ส่วนใหญ่จะพูดถึงการแก้พิษ การแก้ไขไสยศาสตร์ หรือการทำยาสั่ง เป็นต้น

“เราพบว่าตำราโบราณเหล่านี้ เราจะแนะนำวิธีการ 2 อย่าง คือกาย และใจ ถ้าทางกายก็ใช้สมุนไพรรักษา ถ้าทางใจก็ใช้โหราศาสตร์หรืออาคมต่างๆ เข้าช่วย” อาจารย์ชัยวุฒิ บอก

การบำบัดให้คนหายป่วยใช้ย้อมหมึกไม่พอสองส่วน -กายใจ- อย่างที่กล่าว และตำราโบราณทุกการบันทึก ก็มุ่งไปที่ทิศทางนั้น ซึ่งการเก็บบันทึกข้อมูลภูมิปัญญาของทุกภูมิภาค ก็เพื่อสร้างประโยชน์ และเสริมคุณค่าการอนุรักษ์ไม่ให้สูญสลายก่อนเวลาอันควร

ภารกิจอันยิ่งใหญ่ ถือเป็นก้าวสำคัญของการสร้างเสริมสุขภาพ อย่างแท้จริง